

4η Σταυροφορία και η Α' Άλωση της Κωνσταντινούπολης - Ποιός ή τί κατέστρεψε το Βυζάντιο;

Στη δημοσίευση αυτή θα δούμε την εξέλιξη της σχέσης ορθοδόξων καθολικών, δηλαδή Βυζαντινών και Λατίνων και κάποια σημαντικά γεγονότα στο Βυζάντιο που προηγήθηκαν και οδήγησαν στην Α' Άλωση. Στην ουσία θα δούμε πως και γιατί καταλύθηκε η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, που είχε καταφέρει τον 10-11^ο αιώνα να είναι η πλουσιότερη στον γνωστό μας κόσμο και την ξέρουμε σαν Βυζάντιο.

Γιατί όλη αυτή η παρουσίαση έχει ενδιαφέρον;

Γιατί κανένας ιστορικός δεν θα αναλύσει μια τόσο μεγάλη περίοδο για να βγάλει εκλαϊκευτικά συμπεράσματα που είναι μάλλον απεχθή στον πολύ κόσμο. Παρόλα αυτά είναι χρήσιμα για εμάς γιατί πολλά γεγονότα μοιάζουν με το σήμερα και μας επηρεάζουν.

Αν διαβάσετε μια από τις υπάρχουσες δημοσιεύσεις για το θέμα, θα βγάλετε εύκολα το συμπέρασμα ότι οι σταυροφόροι εντελώς ξαφνικά αποφάσισαν να πάνε στους Αγίους Τόπους που είχαν καταληφθεί ήδη από μουσουλμάνους με την παρότρυνση του Πάπα και σε μια τέτοια εκστρατεία αντί να πάνε στους Αγίους Τόπους, προτίμησαν από μόνοι τους να λοξοδρομήσουν και να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη.

Στην πραγματικότητα αυτό που κυριαρχεί είναι άλλος ένας μύθος. Η αλήθεια είναι αρκετά διαφορετική· δεν αποφάσισαν από μόνοι τους να πάνε εκεί οι Λατίνοι αυτόκλητα, Βυζαντινοί αυτοκράτορες είναι αυτοί που κάλεσαν για βοήθεια από

την Ευρώπη, τουλάχιστον τρεις φορές (πριν την Α΄ Άλωση) για να αντιμετωπίσουν τον τουρκικό κίνδυνο ή για βοήθεια και είχαν μάλιστα και κάποια οφέλη από τη βοήθειά τους, αλλά το θέμα στράβωσε και οι διπλωματικές, κυρίως οι θρησκευτικές διαφορές έπαιξαν σημαντικό ρόλο και έτσι αυτές οι δράσεις αντί για όφελος έφεραν προβλήματα και τελικά την καταστροφή.

Το σημαντικό όμως ήταν η εσωστρέφεια και η κακή διακυβέρνηση που έφερε εσωτερικά δυσεπίλυτα θέματα, καθώς και οι δυναστικές διαμάχες που αδυνάτισαν το Βυζάντιο και αναγκάστηκε να στραφεί στην Δύση λίγα χρόνια μάλιστα μετά από το Σχίσμα. Για να το καταλάβουμε αυτό, θα πρέπει να δούμε όλο το πλαίσιο, όλη την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το Βυζάντιο στην πορεία του, και το κλίμα από τις σχέσεις των δύο Εκκλησιών που επίσης παίζει σημαντικό ρόλο.

Μέσα στην αλληλουχία συμβάντων της Ιστορίας, είναι πραγματικά δύσκολο να επιλέξεις το από που θα ξεκινήσεις την ιστορία σου για να αναδείξεις το κυρίως θέμα, αφού όλα όσα συμβαίνουν σε μια εποχή, έχουν σχέση και είναι συνέχεια της προηγούμενης και η αλληλουχία και σημασία των μεμονωμένων συμβάντων που οδηγούν τις εξελίξεις που μας ενδιαφέρουν, πρέπει να αλιευθεί και να παρουσιαστεί με κάποιο κατανοητό τρόπο και αυτό ελπίζω να γίνει εδώ.

Στην προηγούμενη δημοσίευση και στην ενότητα για το Πρωτείο του Πάπα, είδαμε την σταδιακή ψύχρανση των δύο Εκκλησιών για το θέμα του ποιος θα είναι «Πρώτος μεταξύ Ίσων». Αυτή όπως είδαμε προήλθε από την διάθεση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να υποσκάψει και να πάρει το Πρωτείο του Πάπα (κάτι παρόμοιο πάει να γίνει τώρα τελευταία με το της Μόσχας αντίστοιχα και με άλλο τρόπο κατά του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως), και μέσα σε αυτό εισπήδησαν και δογματικά θέματα για να το επιβεβαιώσουν και να το διευρύνουν. Έτσι εκεί που υπήρχε μια Εκκλησία που είχε τον έλεγχο της χριστιανοσύνης, τώρα χωρίστηκαν (οι πιστοί) σε καθολικούς και ορθόδοξους. Από την πλευρά της Διοίκησης, χωρίς να μπορεί να πει κανείς ότι αυτά δεν την επηρέαζαν, σαφώς την επηρέαζαν, υπήρχε μια ενδιαφέρουσα, συχνά λυκοφιλία με τα κράτη της Ευρώπης και τον πάπα φυσικά, όπως και με όλα τα υπόλοιπα, που άλλαζε συχνά, αλλά επιπλέον επηρεαζόταν (συχνά υποδαυλιζόταν) από την Εκκλησία, φέρνοντας άλλοτε φιλίες και με την πάροδο του χρόνου περισσότερες έχθρες με τους Λατίνους, αφού η Διοίκηση όπως θα αποδειχθεί ήταν όλο και περισσότερο έρμαιο των θελήσεων της Εκκλησίας.

Θα δούμε λοιπόν συνοπτικά κάποια στοιχεία της εποχής μετά το Σχίσμα και μέχρι

και την Α' Άλωση που θα μας δώσουν μια ιδέα πως καταλήξαμε σταδιακά σε αυτήν, χρησιμοποιώντας κυρίως την μνημειώδη *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, της Εκδοτικής Αθηνών, τόμους Η' και Θ'. Αν δεν σας ενδιαφέρει όλη η ιστορία μπορείτε κατευθείαν να πάτε στο τελευταίο κεφάλαιο, αλλά η προϊστορία αυτή είναι σημαντική για την σωστή κατανόηση της εξέλιξης των πραγμάτων και την πλήρη κατανόηση του θέματος .

Περιεχόμενα

1. Υπόβαθρο
 - 1.1 Καταστροφή του Μαντζικέρτ
 - 1.2 Δυναστικές διαμάχες στο Βυζάντιο μέχρι τον Αλέξιο Α'
2. Δυναστεία των Κομνηνών και οι πρώτες σταυροφορίες
 - 2.1 Η σφαγή των Λατίνων το 1182
3. Δυναστεία των Αγγέλων και το Τέλος
 - 3.1 Τέταρτη Σταυροφορία και η διαμάχη των Αλέξιων
4. Επίλογος

1. Υπόβαθρο

Το βασικό σημείο καμπής για το θέμα μας είναι τα μέσα του ενδεκάτου αιώνα, με βασικά στοιχεία το **Σχίσμα** που ξεκίνησε δύο αιώνες νωρίτερα (867 κ.χ.) και το οποίο έγινε οριστικό το 1054 (επί Κωνσταντίνου Ζ' του Μονομάχου και πατριάρχη Μιχαήλ Α' Κηρουλάριου (1043-1059)), όπως και η καταστροφή του Βυζαντινού στρατού στο **Μάτζικερτ** 17 χρόνια αργότερα, το 1071 (επί Ρωμανού Δ' Διογένη), που σηματοδότησε το χάσιμο της Μικράς Ασίας και τη συρρίκνωση του Βυζαντίου.

Η Αίγυπτος και η Εγγύς Ανατολή είχαν ήδη χαθεί από τον 7^ο αι.). Να σημειωθεί ότι το μέγεθος και η σημασία των δύο αυτών γεγονότων, μέσα στις τρέχουσες τότε εξελίξεις, δεν φαίνεται να έγινε κατανοητά εκείνη την εποχή από τους ίδιους τους Βυζαντινούς, αλλά τα αποτελέσματα φάνηκαν αργότερα από την εξέλιξη των γεγονότων.

1.1 Καταστροφή του Μαντζικέρτ

Η περίοδος διακυβέρνησης του Μονομάχου, ήταν μια εποχή σχετικής ηρεμίας και ευμάρειας, αποτέλεσμα της σχετικά χρηστής διακυβέρνησης, και των κατορθωμάτων κάποιων εκ των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, αλλά αυτή η ευμάρεια, έφερε σύντομα πολλά προβλήματα.

Θα ξεκινήσουμε λοιπόν την περιδιάβαση μας με τον **Κωνσταντίνο Θ' τον Μονομάχο** (1042-1055). Για να καταλάβουμε κάτι από το κλίμα της εποχής, εγκατέστησε στο παλάτι δίπλα σχεδόν στην γυναίκα του την ερωμένη (Μαρία Σκλήραινα), και μετά τον θάνατό της μια άλλη ερωμένη μια αλανή πριγκίπισσα στις οποίες έδωσε και τιμές αντίστοιχα, η δε Ζωή η συμβασίλισσα και γυναίκα του δεν φαίνεται να είχε ιδιαίτερο πρόβλημα. Για να μην αντιδρά ο κόσμος (που αντιδρούσε ούτως ή άλλως) ο Μονομάχος μοίραζε αξιώματα και χρήματα και τάιζε τον λαό με άρτον και θεάματα, ενώ ψιλοαδιαφορούσε για τις κρατικές υποθέσεις. Υπήρχε γενικά μια διάχυτη ελευθερία και ακόμα περισσότερο καλοπέραση, και πολύς πλούτος στην αυτοκρατορία. Ταυτόχρονα ενισχύεται η Εκκλησία, αλλά και η Παιδεία για την οποία ευτυχώς ο Μονομάχος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Είναι η εποχή της έξαρσης της καλούμενης “Μακεδονικής Αναγέννησης” και ιδρύεται η Σχολή των Μαγγάνων (1047). Κατασκευάζονται επιπλέον και αρκετές υποδομές σε νοσοκομεία και γηροκομεία. ενώ η στρατιωτική θητεία που επάνδρωνε τις αρχαίες λεγεώνες, κατοπινά θέματα, η οποία χάρισε δύναμη στην αυτοκρατορία και ταπείνωσε τους εχθρούς της, τώρα εξαγοράζεται με χρήματα και οι στρατεύσιμοι λιγοστεύουν. Αυτό έφερε σαν αποτέλεσμα την χρήση όλο και περισσότερο ξένων μισθοφόρων, όταν σπάνια τους χρειαζόντουσαν. Τα υπάρχοντα ακόμα τοπικά στρατιωτικά τμήματα από ντόπιους στην επαρχία διαλύθηκαν, με αποτέλεσμα οι επαρχίες να ήταν αδύνατο να αμυνθούν κυρίως στην Ανατολή από τις επιδρομές των Αράβων και των Σελτζούκων. Ταυτόχρονα το Βυζάντιο σαν συνέχεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, χάνοντας σταδιακά τις νότιες και ανατολικές ακτές της Ανατολικής Μεσογείου, μετατρέπεται από δυνατό ναυτικό κράτος που ήταν κάποτε σε αυστηρά ηπειρωτικό και παραμελεί τον στόλο και το εμπόριο.

Οι Δυνατοί της επαρχίας, συνήθως στρατηγοί, άρχισαν να αντιδρούν γιατί αισθανόντουσαν τη δύναμή τους να παραγκωνίζεται, ενώ και οι ίδιοι πλέον

χρησιμοποιούσαν όλο και περισσότερο μισθοφόρους. Ο Θεόφιλος Ερωτικός στην Κύπρο, ο Γεώργιος Μανιάκης στην Ιταλία, ο Λέων Τρονίκιος στην Ανδριανούπολη, ήταν οι επαναστάτες που διεκδίκησαν το στέμμα σε αυτή τη φάση, αλλά η κεντρική εξουσία ήταν ακόμα πανίσχυρη και όλοι κατατροπώθηκαν σχετικά εύκολα, από τους μισθοφόρους που χρυσοπλήρωνε το κράτος. Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίστηκαν εύκολα και εξωτερικές απειλές από τους Τούρκους, και τους Ρως.

Λίγο πριν αρρωστήσει και πεθάνει ο Μονομάχος, ενώ το κράτος ήταν θεωρητικά στα καλύτερά του και η αισιοδοξία και ο πλούτος πλημμύριζε την Κωνσταντινούπολη, ο Κηρουλάριος αμφισβήτησε για άλλη μια φορά και οριστικά πλέον το πρωτείο του Πάπα και αντάλλαξαν αντί για ευχές κατάρες.

Η **Θεοδώρα** (1055-1056) που συμβασίλευε νωρίτερα με την αδελφή της Ζωή (κόρες του Κων/νου Η΄) και τον άντρα της Ζωής τον Μονομάχο, παρέμεινε στον θρόνο μετά τον θάνατο του Μονομάχου για δύο χρόνια ακόμα, προς μεγάλη απογοήτευση του Κηρουλάριου που δεν ήθελε γυναίκα στον θρόνο. Ο φιλόδοξος πατριάρχης **Κηρουλάριος** (1043-1059) ήταν αυτός που επισημοποίησε το Σχίσμα και το οποίο ξεκίνησε πρακτικά από τον Φώτιο, με τις σχετικές κατάρες και αναθέματα που αντάλλαξε με τον Πάπα Λέοντα Θ΄ το 1054 (τραγική ειρωνεία, ο πάπας δεν πρόλαβε να μάθει για τις κατάρες γιατί εντωμεταξύ είχε πεθάνει χωρίς να είχε γίνει αυτό γνωστό στο Βυζάντιο). Ήταν επίσης αυτός ο Κηρουλάριος που έλεγε ότι ο πατριάρχης συμβασιλεύει με τον αυτοκράτορα και φορούσε προκλητικά κόκκινα σανδάλια, προνόμιο των αυτοκρατόρων, ενώ απαιτούσε να εμπλέκεται και εμπλεκόταν όπως θα δούμε στα πολιτικά θέματα.

Μετά από δύο χρόνια η Θεοδώρα πεθαίνει, αλλά λίγο πριν πεθάνει, στέφει αυτοκράτορα τον **Μιχαήλ ΣΤ΄** (1056-1057) ο μόνος που δεν ήταν γόνος δυναστείας. Ήταν Λογοθέτης του Στρατιωτικού, γραφειοκράτης δηλαδή, που εμπιστεύθηκε την διοίκηση των επαρχιών όχι στους γνωστούς Δυνατούς στρατιωτικούς αλλά σε υπαλλήλους καριέρας, ή αυτοδημιούργητους, αυτούς δηλαδή που εμπιστευόταν στην προηγούμενη εργασία του. Ταυτόχρονα καλόπιανε τον λαό της Κων/πολης δίνοντας του τακτικά δωρεές και προνόμια. Οι αριστοκράτες αυτό το πήραν βαρέως και ξεκίνησαν γρήγορα οι συνωμοσίες και οι στάσεις.

Ο Μιχαήλ λοιπόν δεν τα πήγαινε καλά με την αριστοκρατία και φυσικά και με τον πατριάρχη Κηρουλάριο (συγγενή των Δουκών - Η Εκκλησία ήδη είχε ενσωματωθεί

μέσα στην αριστοκρατία του Βυζαντίου και είχαν πάντα κοινά συμφέροντα), ο οποίος τελικά φέρεται να ξεκινάει ο ίδιος ή να υποστηρίζει επανάσταση μέσα στην Κωνσταντινούπολη, με πρωτεργάτες συγκλητικούς και τον ίδιο τον πατριάρχη, και που πρότεινε σαν αυτοκράτορα τον Ισαάκιο Κομνηνό, τον οποίον και προσκάλεσε να μπει στην Πόλη να πάρει το στέμμα. Ο Μιχαήλ για να μην γίνει αιματοχυσία, παραιτήθηκε και έγινε μοναχός.

Έτσι ο νέος αυτοκράτορας **Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός** (1057-1059) με το που στέφθηκε, παραχώρησε αμέσως στον πατριάρχη Κηρουλάριο το προνόμιο να διορίζει τους κληρικούς στην Αγία Σοφία (μιλάμε για 500-1000 άτομα), ένα ιδιαίτερα προσοδοφόρο προνόμιο.

Μόνο που η περίοδος ευμάρειας φαίνεται να είχε παρέλθει, οι συνεχείς στάσεις και τα προβλήματα στα σύνορα που πολλαπλασιαζόντουσαν αύξησαν τις δαπάνες, αποδυνάμωναν τον στρατό καθώς και την όποια αίσθηση ενότητας μπορούσε να υπάρχει, ενώ οι αυτοκράτορες για να καλοπιάνουν τον κόσμο ή πιθανούς διαμαρτυρόμενους, μοίραζαν τίτλους και χρήματα και το ταμείο άδειαζε όλο και ταχύτερα, αφού και επιπλέον η ανάγκη για μισθοφόρους ήταν πιο συχνή. Ταυτόχρονα μια συνέπεια του Σχίσματος ήταν ο επόμενος πάπας να στραφεί στους Νορμανδούς (που ήδη είχαν καταλάβει τη Ρώμη) και να χαθεί σταδιακά η Καλαβρία και η Σικελία (Η Σικελία ήδη είχε καταληφθεί σε μεγάλο βαθμό από τους Άραβες).

Υπήρχε λοιπόν ανάγκη χρημάτων για να αναδιοργανωθεί το κράτος και αυτό οδήγησε σε αύξηση της φορολογίας και σε δήμευση εκκλησιαστικών κτημάτων. Η Εκκλησία αντέδρασε. Ο άλλοτε συμπαραστάτης του Ισαάκιου ο πατριάρχης Κηρουλάριος, τώρα μετατράπηκε σε εχθρός του και η δύναμη και η επιρροή του ήταν γνωστή στον Ισαάκιο, αφού και αυτός αποτέλεσμά της ήταν. Ο Ισαάκιος τον κατηγορεί αμέσως για στάση, τον συλλαμβάνει τον φυλακίζει και ο Ψελλός αναλαμβάνει και συγγράφει ένα περίτεχνο κατηγορητήριο για να δικαστεί, αλλά τελικά ο Κηρουλάριος πεθαίνει της φυλακή πριν δικαστεί και αντιμετωπίσει τον λίβελο εναντίον του. Η πίεση όμως από τον λαό και τους αριστοκράτες συνεχίζεται κατά του αυτοκράτορα και μέσα σε δύο χρόνια και με αφορμή μια ασθένεια, παραιτείται ο Ισαάκιος και βάζει τον φίλο του Κωνσταντίνο Δούκα να κυβερνήσει.

Ο **Κωνσταντίνος Ι΄ Δούκας** (1059-1067), αν και αυτός ήταν επίσης γόνος στρατιωτικών αριστοκρατών, ξεκίνησε σειρά δικών κατά καταπατημένων

εκτάσεων από Δυνατούς, που δημιούργησαν προβλήματα στους αριστοκράτες της επαρχίας. Ο ίδιος όμως έδωσε πολλούς τίτλους και προνόμια στους αριστοκράτες της Κωνσταντινούπολης και στην Εκκλησία, αλλά το γενικό πρόβλημα της ύφεσης συνεχίζει να υπάρχει. Τότε έχουμε την ενοικίαση των εισπράξεων των φόρων σε ιδιώτες, και επιπλέον πλειστηριασμό των διοικητικών θέσεων της επαρχίας για να αυξηθούν τα έσοδα.

Όταν πέθανε ο Δούκας ανέλαβε για μερικούς μήνες η γυναίκα του **Ευδοκία η Μακρεμβολίτισσα** ανεψιά του Κηρουλάριου. Εδώ έχουμε το ενδιαφέρον φαινόμενο του τρόπου της χρήσης της ρητορικής στο Βυζάντιο. Ο ίδιος ο δημιουργός του λίβελου κατά του Κηρουλάριου όταν ήταν να δικαστεί, ο Ψελλός (ο σπουδαιότερος λόγιος του Βυζαντίου), αναλαμβάνει τώρα να φτιάξει νέο λόγο εγκωμιαστικό για τον ίδιο νεκρό πια αποδέκτη Κηρουλάριο που είχε παλαιότερα καθυβρίσει, και τούτο για χάρη της Ευδοκίας που ήθελε να αποκαταστήσει τη μνήμη του κατασυκοφαντημένου θείου της.

Αυτό που έχει επίσης ενδιαφέρον εδώ είναι ότι ο Κωνσταντίνος πριν πεθάνει, όρκισε τη γυναίκα του να μην ξαναπαντρευτεί για να εξασφαλίσει τα δικαιώματα των γιων του που ήταν ανήλικοι. Επειδή όμως η κατάσταση στα σύνορα ήταν έκρυθμη, ειδικά στην Μικρά Ασία, η Ευδοκία με την σύμφωνη γνώμη του πατριάρχη, αγνοεί τον όρκο της και παντρεύεται τον Ρωμανό Διογένη (γιος ισχυρού γαιοκτήμονα της Καππαδοκίας) που είχε διακριθεί ήδη στο παρελθόν για την ανδρεία του. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν αναλαμβάνει ο νέος αυτοκράτορας σαν **Ρωμανός Δ' Διογένης** (1068-1071) το 1068 με μοναδική ασχολία την προετοιμασία για την απώθηση των Σελτζούκων Τούρκων. Θα καταλάβουμε το κλίμα που είχε να αντιμετωπίσει. Αντιγράφω από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών τ. Η' με την γραφίδα του Νικόλαου Οικονομίδα:

... ασχολήθηκε αμέσως και σχεδόν αποκλειστικά με τον στρατό. Την άνοιξη του 1068 ήταν έτοιμος να βαδίσει εναντίον των Τούρκων. Κατά την εκστρατεία όμως του 1068, όπως και τον επόμενο χρόνο, ο αυτοκράτωρ διαπίστωσε πόσο χαμηλή ήταν η ποιότητα των βυζαντινών στρατευμάτων της Ανατολής, χωρίς τον κατάλληλο εξοπλισμό, χωρίς πειθαρχία, χωρίς πολεμική πείρα, οι στρατιώτες της αυτοκρατορίας δεν αποτελούσαν σοβαρή αξιόλογη δύναμη. Οι αρμενικοί πληθυσμοί του Ανατολικού συνόρου, οι οποίοι είχαν επί χρόνια καταπιεσθεί ως αιρετικοί και είχαν υποφέρει από τη βαριά φορολογία, είχαν μετατραπεί σε πραγματικούς ληστές και απειλούσαν όχι μόνο τους πληθυσμούς αλλά και τους ίδιους τους στρατιώτες του αυτοκράτορος. Ο Ρωμανός

αναγκάστηκε ακολουθώντας το παράδειγμα των προκατόχων του να βασιστεί στους ξένους μισθοφόρους, Πατζινάκες, Ούζους, Νορμανδούς, Φράγκους. Αλλά και με τους μισθοφόρους αυτούς τα πράγματα είχαν αρχίσει να πηγαίνουν άσχημα. Ο Φράγκος Robert Crispin π.χ. επειδή θεώρησε ότι δεν είχε αμειφθεί αρκετά για τις υπηρεσίες του υποκίνησε μαζί με τους συντρόφους του ανταρσία στην Μικρά Ασία, νίκησε επανειλημμένα τις αυτοκρατορικές στρατιές και τελικά υποτάχθηκε μόνο μετά από διαπραγματεύσεις με τον ίδιο τον αυτοκράτορα το 1069. Ήταν φανερό ότι τα τάγματα των μισθοφόρων έχοντας πια συνείδηση της δυνάμεώς τους ήταν έτοιμα να υπαγορέψουν τους όρους τους για να υπηρετήσουν την κεντρική κυβέρνηση.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, που σημαίνουν μεγάλη εκροή χρήματος, ορίζει σαν συμβασιλέα (μαζί με τους γιους του Δούκα) τον τρίχρονο γιο του Κωνσταντίνο Ι΄ Ανδρόνικο. Αλλά επειδή απέκτησε και άλλους δυο γιους από την Ευδοκία, τους ορίζει και αυτούς συμβασιλείς του (μιλάμε για νεογέννητα). Από την ανάγκη χρημάτων για την εκστρατεία, υποτιμά το νόμισμα (μειώνει την περιεκτικότητα σε πολύτιμο μέταλλο). Έτσι ετοιμάζει και ξεκινά μια τρίτη μεγάλη εκστρατεία, ενώ στο παλάτι δημιουργούνται ήδη ραδιουργίες για την ανατροπή του. Η τραγική ήτα της στρατιάς στο Μαντζικέρτ το 1071 και η σύλληψη του από τους Τούρκους, αποδόθηκε από κάποιους ευθέως σε προδοσία του Ανδρόνικου Δούκα, γιου του εξορισμένου καίσαρα Ιωάννη Δούκα, που ραδιουργούσε ήδη εναντίον του μαζί με τον Μιχαήλ Ψελλό, και μάλλον η συνέχεια το επιβεβαιώνει. Φαίνεται ότι οι αριστοκράτες και ειδικά οι Δούκες δεν είδαν με καλό μάτι την παντρεία της Ευδοκίας και την εισβολή ενός καθάραιμου στρατιωτικού που δεν ήταν από το σόι τους στο παλάτι και ήδη ετοίμαζαν στάση.

Η Ευδοκία μόλις μαθαίνεται η καταστροφή, ανακαλεί αμέσως τον καίσαρα Ιωάννη Δούκα για να βοηθήσει, (λάθος της) αλλά μόλις μαθαίνεται ότι ο Ρωμανός είναι ακόμα ζωντανός και επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη, οι Δούκες προβαίνουν σε πραξικόπημα, φυλακίζουν την Ευδοκία και τους γιους της σε μοναστήρι και αναλαμβάνει ο Μιχαήλ Ζ΄ (ο άλλος γιος του Κωνσταντίνου Ι΄) αυτοκράτορας, ο δε Ρωμανός θεωρήθηκε σφετεριστής συνελήφθη και τυφλώθηκε, κάτι που έδωσε έναυσμα στους Τούρκους που τον ελευθέρωσαν, για νέες εισβολές.

Δεν χρειάζεται να τονίσω το πόσο σημαντική ήταν αυτή η ήτα για το Βυζάντιο. Από δω και στο εξής το Βυζάντιο δεν θα μπορεί εύκολα να αναχαιτίσει του Τούρκους και θα ζητάει όλο και περισσότερο βοήθεια.

1.2 Δυναστικές διαμάχες στο Βυζάντιο μέχρι τον Αλέξιο Α΄

Στο Βυζάντιο είδαμε ότι η Μακεδονική Δυναστεία δύο χρόνια μετά το Σχίσμα εκλείπει, και στον θρόνο ανεβαίνουν πλέον οι Δυνατοί, δηλαδή γόννοι γνωστών οικογενειών της επαρχίας, συνήθως στρατηγοί της επαρχίας, που διεκδικούν την εξουσία ο ένας από τον άλλο, εξασφαλίζοντας έτσι και τα συμφέροντά της οικογένειάς τους, φθείροντας όμως το κράτος, οδηγώντας το σε συρρίκνωση. Η Εκκλησία επιπλέον πλουτίζει και αποκτά τεράστια δύναμη και εμπλέκεται όλο και περισσότερο στην πολιτική.

Μια τέτοια περίπτωση λοιπόν ήταν ο **Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας** (1067-1078), που αν και ήταν γόννος των Δουκαίων προσπάθησε να περιορίσει κάπως την δύναμη των άλλων Δυνατών, μέσα στους οποίους ήταν και η Εκκλησία κάτι που στο μέλλον θα το πλήρωνε. Για παράδειγμα απαγόρευσε την εκμετάλλευση των αποβάθρων του λιμανιού από ιδιώτες για να αυξήσει τα έσοδα του κράτους, κάτι που εξόργισε κυρίως την Εκκλησία, αφού πολλά μοναστήρια τα οποία τις εκμεταλλευόντουσαν, έχασαν ένα μεγάλο και σταθερό εισόδημα. Ταυτόχρονα έκανε μια τεράστια σιταποθήκη έξω από την Πόλη, περιορίζοντας τους μεσάζοντες, κάτι που επίσης εξόργισε τους μεγάλους γαιοκτήμονες (σε αυτούς είναι και η Εκκλησία).

Ας έρθουμε τώρα στα συμβάντα που προηγήθηκαν των σταυροφοριών. **Ο Μιχαήλ βλέποντας τον κίνδυνο από την Ανατολή, απευθύνεται στο Νορμανδό Ροβέρτο Γκισκάρδο και στον πάπα Γρηγόριο Ζ΄ (το 1073) για βοήθεια κατά των Τούρκων.** Αρχικά δεν φάνηκε να υπάρχει ανταπόκριση αφού ειδικά ο πάπας ανταπάντησε με την διάθεση για την ένωση των Εκκλησιών, αλλά παρόλα αυτά τον επόμενο χρόνο ο ίδιος πάπας έστειλε επιστολή στον Γερμανό αυτοκράτορα Ερρίκο Δ΄ και σε άλλους ηγέτες, για βοήθεια των Βυζαντινών και ότι μια τέτοια εκστρατεία θα μπορούσε να φθάσει ως τα Ιεροσόλυμα. Αυτό αν και εκείνη την εποχή δεν έγινε πράξη, ήταν ένα είδος προεργασίας στη συνείδηση των Λατίνων για τις σταυροφορίες που θα ακολουθήσουν αργότερα.

Από το 1072 εντωμεταξύ, ενώ ήδη οι Ούγγροι βόρεια είχαν καταλάβει το Βελιγράδι, ενώ η Νότια Ιταλία είχε ήδη σχεδόν χαθεί, ξεκινάει στο Βυζάντιο σταδιακά μια σειρά από επαναστάσεις. Η πλέον σημαντική ήταν η επανάσταση του Ουρσέλιου Φραγκόπουλου το 1078, αρχηγού μισθοφόρων που είχε αναλάβει την άμυνα της Μικράς Ασίας. Αφού διέλυσε τις πρώτες βυζαντινές εκστρατείες

εναντίον του, έφθασε απέναντι από την Κωνσταντινούπολη. Τότε ο αυτοκράτορας ζήτησε βοήθεια από τους Σελτζούκους, που κατάφεραν να πιάσουν τον αποστάτη, οποίος όμως ελευθερώθηκε (όταν η γυναίκα του πλήρωσε τα λύτρα της δουλείας του), και συνέχισε την επανάσταση στο θέμα των Αρμενιικών, πολεμώντας ταυτόχρονα, Σελτζούκους Τούρκους και Βυζαντινούς, μέχρι να συλληφθεί πάλι και να παραδοθεί πλέον (από τους Τούρκους) στον βυζαντινό στρατηγό τότε Αλέξιο Κομνηνό. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι Τούρκοι να μονιμοποιηθούν σταδιακά στη Μικρά Ασία και οι βυζαντινοί πληθυσμοί της να μείνουν ανυπεράσπιστοι στις επιδρομές τους. Από την άλλη, πολλοί Βυζαντινοί από τους πληθυσμούς της που ήταν αιρετικοί για το Βυζάντιο, έβλεπαν τους Σελτζούκους συμπαθητικότερα αφού ήταν ανεκτικοί σε αυτούς και επίσης πάρα πολλοί άλλαξαν την πίστη τους για να έχουν τα προνόμια των Τούρκων που μάλλον τους θεωρούσαν πιο αξιόπιστους.

Το κράτος έπρεπε να κάνει στρατό και έγινε νέα προσπάθεια κατά των Δυνατών. Κατασχέθηκαν κειμήλια των Εκκλησιών και τιμαλφή. Σταμάτησε επίσης κάθε χορηγία σε φτωχούς και σε πόλεις, (το μοίρασμα χρημάτων στην Κωνσταντινούπολη ειδικά, ήταν κάτι συνηθισμένο από τις εποχές των «παχιών αγελάδων») αυτό φυσικά έφερε νέες αντιδράσεις.

Πρώτος επαναστάτησε ο Νικηφόρος Βρυέννιος στο Δυρράχιο στη Δύση, και πριν προλάβει να εκλείψει η απειλή επαναστατεί και ο Νικηφόρος Βοτανειάτης στην Μικρά Ασία, στην Ανατολή. Ακολουθεί ο Νικηφόρος Βασιλάκιος και αυτός από το Δυρράχιο που είχε πάει να αντιμετωπίσει τον Βρυέννιο. Το ενδιαφέρον είναι ότι όταν ο Βοτανειάτης (συγγενής των Φωκάδων) έφθασε στη Βιθυνία τον Μάρτιο του 1078 απέναντι από την Κωνσταντινούπολη, ξεσπάει επανάσταση μέσα στην Πόλη, από τους άρχοντες, τους πλούσιους και την Εκκλησία, και με την ηγεσία της Εκκλησίας (πατριάρχης Κοσμάς Α΄ Ιεροσολυμίτης) ανακηρύσσεται αυτοκράτορας ο στασιαστής **Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης** στην Αγία Σοφία, φυλακίζουν τον Μιχαήλ και υποδέχονται τον νέο αυτοκράτορα που η βασιλεία του (1078-1081) αν και ο ίδιος ήταν μετριοπαθής στις πολιτικές εντάσεις, ήταν μια περίοδος έντονης παρακμής, με διασπάθιση του χρήματος σε δωρεές, τίτλους, προνόμια σε αριστοκράτες, αστούς και εκκλησίες, ανατρέποντας τελείως την όποια δημοσιονομική εγκράτεια του Μιχαήλ. Ήταν η χειρότερη οικονομικά περίοδος και φυσικά έχουμε πάλι αντιδράσεις.

Νέα σειρά επαναστάσεων από Δυνατούς, έφερε το 1081 στον θρόνο τον νεότερο τότε **Αλέξιο Α΄ Κομνηνό** (1081-1118) (που είχε παντρευτεί Δούκαινα) και

εξέφραζε την αφρόκρεμα των Δυνατών. Επαναστάτης και αυτός, **κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη με προδοσία** και ακολούθησε τριήμερη λεηλασία. (αυτό να το θυμηθούμε, γιατί η τριήμερη λεηλασία, ήταν καθεστώς την εποχή σε κάθε κατάληψη πόλης, γιατί οι στρατοί πάντα το έκαναν αυτό και επιπλέον τότε ήταν όλοι μισθοφορικοί και τα λάφυρα μέρος της πληρωμής τους για την επιτυχία τους), ενώ ο πατριάρχης έπεισε τον Βοτανειάτη να παραιτηθεί. Να σημειωθεί ότι οι Σελτζούκοι όλο αυτό το διάστημα συνεργαζόμενοι είτε με το Βυζάντιο, είτε με επαναστάτες, εδραιώθηκαν περισσότερο και καλύτερα στην Μικρά Ασία, δημιουργώντας το σουλτανάτο του Ρουμ στη Νίκαια, αφήνοντας ακόμα κάποιες βόρειες επαρχίες στο Βυζάντιο, ενώ οι πληθυσμοί των περιοχών, όντας αιρετικοί και ταλαιπωρημένοι από την βυζαντινή διοίκηση, είτε ως αρμένιοι είτε ως μονοφυσίτες, δεν είχαν ιδιαίτερους λόγους να αντιδράσουν.

2. Δυναστεία των Κομνηνών και οι πρώτες σταυροφορίες

Ο Αλέξιος όταν ανέλαβε το κράτος, αυτό ήταν σε μορφή αποσύνθεσης. Με τις διπλωματικές και στρατιωτικές ικανότητες που είχε, κατάφερε για σαράντα χρόνια να φέρει μια ηρεμία στο εσωτερικό και να σταθεροποιήσει την κατάσταση στο εξωτερικό:

Επειδή δεν είχε στόλο, συμμάχησε με την Βενετία για να αντιμετωπίσει τους Νορμανδούς δυτικά, δίνοντας τους τεράστια προνόμια. Εκστράτευσε κατά των Σέρβων που αν και αρχικά ήσαν σύμμαχοι είχαν επεκταθεί μέσα στο Βυζάντιο. Για να αντιμετωπίσει τους Πετσενέγγους στη Θράκη, αναγκάστηκε να προσεταιριστεί τους Κουμάνους μισθώνοντας τους και μόνο με τη βοήθεια τους αποσόβησε τον κίνδυνο. Οι Κουμάνοι όμως και μετά την κοινή νίκη (και προφανώς μετά το σταμάτημα της πληρωμής), ξεκίνησαν εκείνοι επιθέσεις αλλά διώχθηκαν με αντίστοιχες εκστρατείες. Στην Ανατολή το σουλτανάτο του Ρουμ διασπάστηκε σε πολλά μικρά κρατίδια και με διπλωματικές ενέργειες κατάφερε ο Αλέξιος να σταθεροποιήσει την κατάσταση.

Αυτές οι ενέργειες ήθελαν χρήμα. Κάθε διπλωματική ενέργεια συνοδευόταν και από ένα φορτίο χρυσάφι για να γίνει αποδεκτή, ή όπως είδαμε για το ναυτικό με προνόμια (προνόμια που δέσμευαν όμως το κράτος και την κοινωνία) και από τη

στιγμή που η οικονομία ήταν σε κακή κατάσταση, δήμευσε εκκλησιαστικά σκεύη για να χρηματοδοτήσει την άμυνα και τη διπλωματία, κάτι που τον έφερε σε σύγκρουση με τον πατριάρχη. (Μην ανησυχείτε θα τα επιστρέψει αργότερα πολλαπλάσια).

Ταυτόχρονα για να ηρεμήσει την Εκκλησία κατέπνιξε την καλούμενη Βυζαντινή Αναγέννηση των γραμμάτων, ξεκινώντας έναν νέο θρησκευτικό διωγμό. Φυλακίζει τον Ιωάννη Ιταλό, τον Ύπατο των φιλοσόφων, καίει ζωντανό στον Ιππόδρομο τον Ιωάννη τον Βογόμιλο (παρουσία όλης της ιεραρχίας της Εκκλησίας που συμφώνησε με αυτήν), φυλάκισε τους υπόλοιπους βογόμιλους (παρόλο που ο φιλόχριστος λαός ήθελε να τους κάψουν και αυτούς), κυνήγησε τέλος απηνώς τους παυλικιανούς στη Θράκη. Ταυτόχρονα γίνεται μια σειρά δικών, διώξεων και καταδικών σε μαθητές του Ιταλού, ή άλλους ύποπτους για αίρεση. Η ελευθερία στα γράμματα και στην διανόηση που φαινόταν να υπάρχει στην προηγούμενη περίοδο και έφερε άνθηση, πλέον έχει εκλείψει και κάθε προσπάθεια πνευματικής αναγέννησης έχει θαφτεί, ενώ η Εκκλησία αποκτά το μονοπώλιο της παιδείας και της διανόησης, ελέγχοντας τες πλήρως.

Για να αντιμετωπίσει ο Αλέξιος τα προβλήματα στην Ανατολή, φέρεται να έστειλε επιστολές στον πάπα Ουρβανό Β΄ στη Σύνοδο της Πλακεντίας (Μάρτιος 1095) για να ζητήσει βοήθεια.

Ο Ουρβανός τελικά στη επόμενη Σύνοδο του Clermont (27/11/1095), απευθυνόμενος στον κλήρο, τους φεουδάρχες και τους στρατιωτικούς αρχηγούς της Δύσεως, προέτρεψε στην απελευθέρωση των Αγίων Τόπων. Κήρυξε λοιπόν την έναρξη σταυροφορίας κατά των μουσουλμάνων που είχαν καταλάβει την Ιερουσαλήμ. Αυτό θα είχε σαν όφελος στην Ευρώπη, να διασκεδάσει τις μεταξύ των φεουδαρχών συνεχείς διαμάχες, να βοηθήσει τις Εκκλησίες της Ανατολής και δευτερευόντως να απελευθέρωνε τους Αγίους Τόπους, κάτι που στην εξέλιξη άλλαξε και η κατάληψη της Ιερουσαλήμ έγινε η κύρια αιτία που συνέπαιρνε τον κόσμο. Σε αυτό συνέτεινε η προσφερθείσα απαλλαγή για τους συμμετέχοντες από κάθε εκκλησιαστικό επιτίμιο, που γρήγορα υποκαταστάθηκε από την υπόσχεση πλήρους άφεσης αμαρτιών. Αυτό αν και απευθυνόταν σε στρατιωτικούς, έγινε γρήγορα ελκυστικό σε φτωχούς φεουδάρχες της Γαλλίας και σε απλούς χωρικούς ακόμα, που ευρισκόμενοι σε ένδεια δεν είχαν να χάσουν τίποτα, ενώ “θα κέρδιζαν τη ψυχή τους”. Έτσι ένα ετερόκλητο πλήθος σταυροφόρων ξεκινά σταδιακά να κινείται προς ανατολάς και να μαζεύεται στο Βυζάντιο.

Ο Αλέξιος υποδέχθηκε τους σταυροφόρους (1097 κ.χ.), φρόντισε για την σίτιση τους και φρόντισε επίσης για την γρήγορη μεταφορά τους στην Μικρά Ασία. Οι πρώτοι που ήρθαν ήσαν πλήρως ανοργάνωτοι και με στοιχειώδη οπλισμό· έκαναν λεηλασίες ανεξάρτητα Τούρκων και Βυζαντινών, αλλά σύντομα εξοντώθηκαν από τους Τούρκους. Ακολούθησαν πιο οργανωμένες ομάδες ιπποτών που υπολογίζονται σε 30 χιλ. πεζούς και 4,5 χιλ. ιππείς, τους οποίους επίσης σταδιακά οι Βυζαντινοί προωθούσαν στην Μικρά Ασία, αφού πρώτα φρόντιζαν οι αρχηγοί τους να δίνουν όρκους πίστewς στον αυτοκράτορα, ενώ τους έδιναν πολλά λεφτά σαν δώρο. Επιπλέον ο Αλέξιος τροφοδοτούσε τους σταυροφόρους με πολιορκητικές μηχανές και χρησιμοποίησε τους Βενετούς για τη μεταφορά τους με πλοία όπου και σε ό,τι χρειαζόταν.

Η πρώτη αυτή σταυροφορία ήταν και η μοναδική πραγματικά πετυχημένη. Κατελήφθησαν σε συνεργασία με τους Βυζαντινούς αρκετές πόλεις της δυτικής Μικράς Ασίας και της Συρίας, πρώην βυζαντινές και αποδόθηκαν στους Βυζαντινούς. Στις πόλεις που αντιστεκόντουσαν ακολουθούσε πλιάτσικο και σφαγή, αυτό το εμπεδώσαμε ελπίζω. Οι ίδιοι οι σταυροφόροι κράτησαν την Αντιόχεια και τα Ιεροσόλυμα που κατέλαβαν μόνοι τους, σαν ανεξάρτητα βασίλεια.

Αν και υπήρχε μια γενικά φιλική κατάσταση μεταξύ Βυζαντινών και σταυροφόρων, δεν αποφεύχθηκαν ζήλιες, κόντρες και αψιμαχίες, κατάφερε όμως το Βυζάντιο να θεωρεί τους σταυροφόρους υποτελείς του και τις κτήσεις τους δικές του, μοιράζοντας απλά φέουδα εκεί που βρισκόντουσαν οι επιφανείς ιππότες. Γενικά ο Αλέξιος κατάφερε να ανακαταλάβει ένα μέρος των κτίσεων της Μικράς Ασίας, και σαν αποτίμηση του έργου του η *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* με την γραφίδα του Νικόλαου Οικονόμου γράφει, η έμφαση δική μου:

*Όλα αυτά βεβαίως δεν πραγματώθηκαν χωρίς διάφορες ανάλογες υποχωρήσεις που ζημίωναν το γόητρο της αυτοκρατορίας· αυτό όμως ήταν αναπόφευκτο. **Οι οικονομικές παραχωρήσεις στους Βενετούς, Πισάτες και Γενουάτες**, η νόθευση του νομίσματος, η χρησιμοποίηση ποικίλων μισθοφορικών στρατευμάτων, η πώληση τίτλων και η παραχώρηση κτημάτων σε πολιτικούς ευνομούμενους και αξιωματούχους (χαριστικάριοι, προνοιάριοι) άλλαξαν με τον καιρό τις παλιές δομές της βυζαντινής αυτοκρατορίας, κλόνισαν την πίστη, ιδίως στον οικονομικό τομέα, προς το κράτος και έκαναν ευρύτερα γνωστές τις αδυναμίες του· έτσι πολλές φορές οι σύμμαχοι και συνεργάτες του μετατρέπονταν εύκολα σε απαιτητές, εχθρούς και ρυθμιστές της καταστάσεως.*

Παρόλα αυτά το τελικό συμπέρασμα ... είναι ότι σώθηκε από το χείλος του γκρεμού, επιβίωσε και σημείωσε μια ανοδική πορεία, η οποία συνεχίστηκε για έναν περίπου αιώνα. Τα επιτεύγματα αυτά δεν οφείλονται μόνο στη στρατιωτική επαγρύπνηση, αλλά κυρίως στις διπλωματικές ικανότητες του Αλέξιου.

Θα τονίσω τι έχει συμβεί μέχρι στιγμής για να καταλάβουμε την συνέχεια.

Η αυτοκρατορία με τις δυναστικές διαμάχες κατάφερε να καταρρεύσει οικονομικά και όταν ήρθαν τα δύσκολα, ζήτησε βοήθεια από τη Δύση. Η βοήθεια ήρθε μεν, κάποια εδάφη επανήλθαν στην αυτοκρατορία, αλλά επειδή τίποτα δεν είναι δωρεάν, δίνοντας αφειδώς προνόμια στις δημοκρατίες της Ιταλίας για την βοήθεια αυτή, δέσμευσε σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές υπέρ τους. Ταυτόχρονα επιδοτούνται οι Δυνατοί και η Εκκλησία και η κοινωνία αλλάζει, μεγαλώνοντας το χάσμα πλούσιων και φτωχών, ενώ η διανομή φιμώνεται.

Φυσικά τα προνόμια των "Ιταλών" για τον βυζαντινό κόσμο δεν ήταν ευχάριστα και μαζί με τις θρησκευτικές έχθρες τόνισαν επιπλέον την διάσταση των ορθοδόξων από τους καθολικούς που θα χειροτερέψουν στη συνέχεια.

Αυτό επίσης που λέει το παραπάνω είναι η σταδιακή αλλαγή της κοινωνίας. Οι Δυνατοί πλέον εξουσιάζουν, παρά τις μεταξύ τους διαμάχες και η δύναμή τους μεγαλώνει. Μεγαλώνει επίσης το χάσμα πλούσιων φτωχών και η μεσαία τάξη εξαφανίζεται, ενώ τα επαγγέλματα που θα την στήριζαν, δηλαδή το εμπόριο και η ναυτιλία ελέγχονται από τους Λατίνους με τα προνόμια που πήραν για την χρήση του ναυτικού τους από τον Αλέξιο (Η αλήθεια είναι ότι οι ίδιοι οι Βυζαντινοί δεν είχαν παράδοση στην ενασχόληση με το εμπόριο και ποτέ δεν έκαναν εμπορικούς σταθμούς· στην πραγματικότητα μέχρι τώρα, εκμεταλλευόντουσαν με φόρους το εμπόριο τρίτων, κάτι που απεμπόλησαν με τα προνόμια στις ιταλικές δημοκρατίες που αυτές πήραν και διακινούσαν και νέμονταν τα οφέλη του). Η κοινωνία μετατρέπεται αργά αλλά σταθερά σε φεουδαλική, ενώ η γενική παιδεία χειροτερεύει. Η Εκκλησία τέλος, ελέγχει όλη τη διανομή, έχει περισσότερες απαιτήσεις από την πολιτεία και αντιδρά έντονα σε κάθε αλισβερίσι με τους Λατίνους.

Τον Αλέξιο διαδέχθηκε ο γιος του **Ιωάννης Β' Κομνηνός** (1118-1143) που

κράτησε παρόμοια τακτική και κατάφερε να ανακτήσει επιπλέον κάποιες πόλεις στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Κατάφερε με σχετική πραότητα να αντεπεξέλθει στις μηχανορραφίες της αδερφής του (Άννας της Κομνηνής) και της δολοπλόκου μητέρας του (Ειρήνης Δούκαινας) και να σταθεροποιήσει τη θέση του εσωτερικά, ενώ ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις κυρίως στην Μικρά Ασία με ή χωρίς τους σταυροφόρους, για να βελτιώσει τη θέση του Βυζαντίου εκεί. Οι εναντίον του συνωμοσίες τον οδήγησαν ώστε να εμπιστεύεται άτομα εκτός της οικογένειάς του, προσπαθώντας να δημιουργήσει μια νέα αριστοκρατία, σε μια προσπάθεια αποδυνάμωσης της παλιάς.

Στην αρχή έκανε το λάθος να ανατρέψει τα προνόμια των Βενετών που είχαν πάρει από τον πατέρα του και έδιωξε όλους τους Βενετούς εμπόρους από την Κωνσταντινούπολη. Αλλά μετά από τις λεηλασίες που έκαναν αυτοί στο Αιγαίο, μετά από την κατάληψη της Κεφαλλονιάς και την μη ύπαρξη βυζαντινού στόλου να τους αναχαιτίσει, υποχώρησε και τα ξαναεπικύρωσε.

Έδωσε σημασία στις χερσαίες στρατιωτικές επιχειρήσεις στις οποίες ήταν καλός. Επιχείρησε κατά των Σελτζούκων και άλλων Τουρκομάνων ανακτώντας τη Λαοδίκεια και αρκετά εδάφη της βόρειας κυρίως και της κεντρικής Μικράς Ασίας λιγότερο, κατέστρεψε τους Πετσενέγκους, νίκησε τους Ούγγρους και ανέκτησε το Βελιγράδι, νίκησε τους Σέρβους και συμάχησε με τους Γερμανούς βοηθώντας τους κατά των Νορμανδών. Σε σχέση με τον πατέρα του είχε πολύ περισσότερη στρατιωτική, συχνά επιτυχημένη δραστηριότητα και λιγότερη διπλωματική. Και οι δύο θέλουν πολύ χρήμα αλλά η πρώτη αν επιτύχει, μακροπρόθεσμα αποδίδει περισσότερο. Σκοτώθηκε στο κυνήγι λίγο πριν επιτεθεί στην Αντιόχεια, αλλά διάλεξε πριν πεθάνει σαν συνεχιστή του τον μικρότερο αλλά θαρραλέο γιο του Μανουήλ.

Μανουήλ Α΄ Κομνηνός (1143-1112) Στην εποχή του έχουμε την **Δεύτερη Σταυροφορία** που σε αντίθεση με την πρώτη που είχε κυρίως Φράγκους, αυτή είχε κυρίως Γερμανούς. Αφορμή ήταν η κατάκτηση της Έδεσσας τον Δεκέμβριο του 1144 από τους Τούρκους με τον κυβερνήτη της Μοσούλης και του Χαλέπ Ζέγκι. Παρόλο που οι σταυροφόροι είχαν την άδεια του Μανουήλ για να περάσουν από το Βυζάντιο, προέβησαν σε πλιάτσικα και καταστροφές και ήρθαν συχνά σε αψιμαχίες ή και κανονικές μάχες με τους Βυζαντινούς. Ο Μανουήλ παρόλα αυτά είχε συχνές και καλές επαφές με τη Δύση, παρά το οριστικό χάσιμο της Κάτω Ιταλίας που επήλθε εκείνη την εποχή και την συνεχή αναμέτρηση με τους Νορμανδούς.

Κατά τη διάρκεια της σταυροφορίας αυτής έχουμε διάφορα συμβάντα όπως την παράλληλη επίθεση των Νορμανδών που αποκρούστηκε με την βοήθεια των Βενετών, την σύναψη συμφωνίας του Μανουήλ με τον σουλτάνο του Ικονίου που πολεμούσαν οι Φράγκοι σταυροφόροι και που θεώρησαν τη συνθήκη αυτή προδοτική. Τέλος οι πληθυσμοί της Μικράς Ασίας πλέον ήταν τελείως αρνητικοί στους σταυροφόρους και τα τρόφιμα έλειπαν ή ήταν πανάκριβα. Όπως και να έχει η σταυροφορία αυτή, παρά κάποιες επιτυχίες, δεν απέδωσε ιδιαίτερα αφού ήταν μάλλον ανοργάνωτη, άφησε όμως κακές εντυπώσεις στους Βυζαντινούς κάνοντας το κλίμα κατά των Δυτικών ακόμα αρνητικότερο. Η αποτυχία συνέτεινε στην αμοιβαία δυσπιστία.

Είχαμε στη συνέχεια ξανά νικηφόρες εκστρατείες και πολέμους εκτός από τους Νορμανδούς, με Ούγγρους, Σέρβους και Κουμάνους. Έκανε μια επιτυχημένη εκστρατεία και κατέλαβε κάποιες πόλεις στη Νότια Ιταλία, κάτι που αποδείχθηκε εφήμερο. Με τους Τούρκους όμως είχαμε άλλη μια καταστροφή των Βυζαντινών παρόμοιας ίσως σημασίας με την καταστροφή στο Μαντζικέρτ. Την καταστροφή του πολυπληθούς βυζαντινού στρατού στο Μυριοκέφαλο το 1176 από λάθος τακτική. Ο Μανουήλ τραυματισμένος στη μάχη αναγκάζεται να συνάψει ταπεινωτική ειρήνη και οι Τούρκοι ανενόχλητοι πλέον λυμαίνονταν την Μικρά Ασία.

Στην θρησκευτική του πολιτική προσπάθησε να ενώσει όλες τις Εκκλησίες και ήρθε σε συνεννόηση τόσο με την Αρμενική Εκκλησία, όσο και τον Πάπα, για να επιτύχει βοήθεια κατά των Τούρκων. Οι προσπάθειες του ναυάγησαν από την αντίδραση της Εκκλησίας και ειδικά του πατριάρχη Μιχαήλ. Αυτή του η διάθεση τον έκανε αντιδημοφιλή αφού όπως είπαμε υπήρχε μια μεγάλη αντιλατινική μερίδα στον λαό που ενισχύθηκε με την έλευση της Δεύτερης Σταυροφορίας και την υποδούλιση του αντιλατινισμού από την Εκκλησία, που τώρα όμως είναι σε έξαρση. Πεθαίνοντας τέλος βάζει σαν διάδοχο τον εντεκάχρονο Αλέξιο ως **Αλέξιο Β΄ Κομνηνό** (1180-1183).

2.1 Η σφαγή των Λατίνων το 1182

Η γυναίκα του Μανουήλ και μητέρα του μικρού Αλέξιου η Μαρία της Αντιόχειας, ανέλαβε την αντιβασιλεία και για να υπάρξει διοίκηση, προέκρινε σαν σύμβουλο τον πρωτοσεβαστό Αλέξιο Κομνηνό (γιο του Ανδρόνικου Κομνηνού), έναντι του Ανδρόνικου Κομνηνού, γιου του Ισαάκιου, που ήταν και ξάδελφος του Μανουήλ Α΄ και που ήταν εξόριστος (φέρεται να είχε κάνει εκτός των άλλων της πολυτάραχης ζωής του και απόπειρα κατά του Μανουήλ). Αυτό έφερε αντιδράσεις ειδικά στην αντιλατινική μερίδα που ήλπιζε μετά τον θάνατο του Μανουήλ σε κάποιο αντιλατίνο αυτοκράτορα. Οι αντιδράσεις κορυφώθηκαν όταν υπήρξαν διώξεις και συλλήψεις κατά των αντιφρονούντων, όπως άλλοι συγγενείς του Μανουήλ, τον πατριάρχη Θεοδόσιο κ.α..

Ο Ανδρόνικος ως αντιΜανουηλιστής που ήταν, έχοντας την αίγλη του αντιλατίνου, εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση, στέλνει τον στρατηγό Κοντοστέφαννο με το παφλαγονικό στράτευμα στην Κωνσταντινούπολη και προκαλεί την σφαγή όλων των Λατίνων της Πόλης. (Μάιος του 1182). Από την σφαγή γλύτωσαν μόνον όσοι πρόλαβαν να μπουν στα πλοία και να φύγουν. Καταστράφηκε κάθε υποδομή των Λατίνων σε νοσοκομεία ως και νεκροταφεία και το μένος του πλήθους ήταν χειρότερο προς τους Λατίνους ιερείς.

Αντιγράφω από αυτή τη μεταπτυχιακή εργασία της Θεοδώρας Γκουτζιούμη το παρακάτω, οι επισημάνσεις δικές μου:

*Τα γεγονότα του πογκρόμ εναντίον του λατινικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης παραδίδουν με ζωηρές λεπτομέρειες ο Γουλιέλμος της Τύρου και ο Ευστάθιος και πιο συνοπτικά ο Νικήτας Χωνιάτης. **Ο λαός επιδόθηκε σε απερίγραπτη σφαγή των Λατίνων χωρίς διάκριση ηλικίας, φύλου και φυσικής κατάστασης.** Οι περιουσίες των Λατίνων λεηλατήθηκαν και **από την καταστροφική μανία του πλήθους δεν γλίτωσαν ούτε οι ναοί, τα μοναστήρια, τα νοσοκομεία, ακόμα και τα νεκροταφεία τους** ⁽¹⁰⁵⁾. **Ιδιαίτερα βάνασες ήταν οι επιθέσεις εναντίον του λατινικού κλήρου**• χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του καρδινάλιου Ιωάννη που θανατώθηκε με φρικτό τρόπο ⁽¹⁰⁶⁾.*

Ας δούμε και τις δύο σχετικές υποσημειώσεις του κειμένου που ξεκαθαρίζει και

δίνει τις πηγές:

(105) Γουλιέλμος Τύρου, 1066-1067 -Νικ. Χων., 250.21-Ευστάθιος, Άλωσις, 35.

(106) Ο καρδινάλιος Ιωάννης βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη από τον Μάρτιο του 1180, απεσταλμένος του πάπα Αλέξανδρου ΙΙΙ, προκειμένου να διαπραγματευθεί την ένωση των δύο εκκλησιών, ύστερα από πρόσκληση του Μανουήλ Α΄. **Αποκεφαλίστηκε από το πλήθος και το κεφάλι του σύρθηκε στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης δεμένο στην ουρά ενός σκύλου** (Γουλιέλμος Τύρου, 1084 -Ευστάθιος, Άλωσις 35). Ίσως **οι διαπραγματεύσεις αυτές να είχαν υποδαυλίσει τη φλόγα του μίσους των ορθοδόξων λαϊκών και κληρικών που τόσο αντίθετοι ήταν στην ένωση των εκκλησιών**. Ο Γουλιέλμος της Τύρου GuillaumedesTyr, I 1082-1084 παραδίδει πως **ο βυζαντινός κλήρος ενθάρρυνε αναίσχυντα το πλήθος να «ξετρυπώνει» τους Λατίνους μοναχούς και ιερείς**.

Γιατί είχε συσσωρευτεί τόσο μίσος (υπόψιν δεν έχουμε φθάσει ακόμα στην 4η Σταυροφορία);

Γράφει η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους:

Η σφαγή των Δυτικών αφενός δυσφημούσε την Μαρία, προκαλώντας συγχρόνως κατάσταση χάους, αφετέρου ικανοποιούσε την αντιφραγκική διάθεση του λαού, η οποία είχε πάρει διαστάσεις εξαιτίας της φιλοδυτικής πολιτικής του Μανουήλ Α΄ και της συζύγου του. Ας σημειωθεί ότι ο Μανουήλ λίγο πριν τον θάνατό του είχε αρραβωνιάσει τον ανήλικο γιο του Αλέξιο με την δυτική επίσης πριγκίπισσα, την κόρη του βασιλιά Λουδοβίκου Ζ΄ Αγνή (που μετονομάστηκε σε Άννα). Το συνοικέσιο αυτό (2 Μαΐου 1180) είχε γίνει από πολιτική σκοπιμότητα, κυρίως εξαιτίας της αλαζονικής συμπεριφοράς του Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα προς την βυζαντινή αυτοκρατορία· αλλά η αύξηση της φιλοδυτικής επιρροής ανησυχούσε μεγάλο μέρος του βυζαντινού λαού. Έτσι προσκλήθηκε ο Ανδρόνικος στην Κωνσταντινούπολη να σώσει την κατάσταση, για την όξυνση της οποίας υπεύθυνος ήταν ο ίδιος.

Ο **Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός** (1183-1185) με το που πήρε την εξουσία εξαφάνισε όλους τους διεκδικητές και τα άλλα μέλη της οικογενείας των Κομνηνών και φυσικά τον Αλέξιο Β΄ ακόμη και τον Κοντοστέφανο. Αυτός δε για να νομιμοποιηθεί όντας 63 χρόνων παντρεύεται τη μνηστή του Αλεξίου, την Άννα.

Η εκδικητική του διάθεση και η κακία του παρά την φιλολαϊκή και αντιδυτική πολιτική του, έφεραν αντιδράσεις πολύ σύντομα. Η Κύπρος, η Νίκαια, η Προύσα επαναστάτησαν με τους αντίστοιχους διοικητές των. Ταυτόχρονα η αντιδυτική πολιτική του είχε αποξενώσει το Βυζάντιο τελείως από την Δύση σε βαθμό που ακόμα και οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να συνάψουν συμφωνία με τους χειρότερους εχθρούς τους, τους Νορμανδούς.

Το χειρότερο όμως που συνέβη ήταν ότι ο Αλέξιος Κομνηνός μικρανεσιός του Μανουήλ που είχε εξοριστεί, πήγε στην αυλή του Γουλιέλμου Β' βασιλιά των Νορμανδών και εχθρού πλέον του Βυζαντίου και ζήτησε να επέμβει κατά του Ανδρόνικου. Οι Νορμανδοί δεν έχασαν την ευκαιρία και έχοντας συνάψει μόλις συμφωνία με τους Γερμανούς και έχοντας καλυμμένο τον βορρά τους, καταλαμβάνουν το Δυρράχιο, τα νησιά του Ιουνίου, και πολιορκούν την Θεσσαλονίκη που την κατασφάζουν μόλις την κατέλαβαν (24 Αυγούστου 1185), ενώ ετοιμάζονται να επιδράμουν κατά της Κωνσταντινούπολης. Ο λαός αντέδρασε βίαια, κατέλαβε το παλάτι και το λεηλάτησε. Ο Ανδρόνικος πρόλαβε να φύγει, αλλά συνελήφθη στο δρόμο και θανατώθηκε λιντσαρισμένος από τον ίδιο όχλο που είχε βάλει να σφάξουν τους Λατίνους. Έτσι άδοξα τέλειωσε η δυναστεία των Κομνηνών.

3. Δυναστεία των Αγγέλων και το Τέλος

Ισαάκιος Β' Άγγελος (1185-1195 & 1203-1204) ήταν συγγενής των Κομνηνών και είχε συμμετάσχει στις επαναστάσεις κατά του Ανδρόνικου, τοποθετήθηκε στον θρόνο για να σώσει την κατάσταση. Με το που αναλαμβάνει στέλνει αμέσως στρατό υπό τον Αλέξιο Βρανά για την αντιμετώπιση των Νορμανδών, κάτι που έγινε σχετικά εύκολα γιατί οι Νορμανδοί μαστίζονταν από επιδημία, ενώ μετά την ανέλπιστα επιτυχία τους είχαν τελείως αποδιοργανωθεί από αυτήν.

Προσπάθησε να αντιμετωπίσει τον Ισαάκιο Κομνηνό Καματηρό που είχε επαναστατήσει ήδη επί Ανδρόνικου και κατείχε την Κύπρο, αλλά απέτυχε γιατί ο Καματηρός συμμάχησε με τους Νορμανδούς και εμπόδισαν τον στόλο. Αντιμετώπισε Βούλγαρους και Κουμάνους, αλλά ο στρατηγός που στάλθηκε και τους αντιμετώπισε, ο Βρανάς, γυρνώντας στασίασε και αυτός, αλλά σκοτώθηκε

γρήγορα στη μάχη που τον αντιμετώπισε. Αργότερα εμφανίστηκε άλλη στάση από τον Θεόδωρο Μαγκαφά.

Οι Βούλγαροι αργότερα ξαναστασίασαν και την εκστρατεία την ανέλαβε ο ίδιος, αν και είχε επιτυχίες, ο κίνδυνος δεν αποσοβήθηκε πλήρως. Επειδή η έλλειψη ναυτικού ήταν όλο και πιο σημαντική, ο Ισαάκιος ανανέωσε τις συμφωνίες με την Βενετία που του παρείχε ναυτικό όπου χρειαζόταν.

Το 1187 έχουμε ένα σημαντικό συμβάν. Ο Σαλαντίν καταλαμβάνει τα Ιεροσόλυμα και καταργεί το αντίστοιχο βασίλειο των σταυροφόρων, περιορίζοντας τους σε μια στενή λωρίδα στη θάλασσα, κάτι που έδωσε το έναυσμα για μια νέα σταυροφορία.

Η Τρίτη Σταυροφορία ξεκινάει λοιπόν και από το Βυζάντιο διέρχονται οι Γερμανοί με τον Φρειδερίκο Α΄ Βαρβαρόσσα της Γερμανίας ως επικεφαλή τους (Οι Φράγκοι και οι Ιταλοί ακολούθησαν θαλάσσια διαδρομή), που οι σχέσεις των Γερμανών ήταν τεταμένες με το Βυζάντιο όπως ήδη έχουμε δει. Πράγματι ο Φρειδερίκος αν και ζήτησε την άδεια να περάσει από τα εδάφη του Βυζαντίου και υποσχέθηκε ότι δεν θα υπάρξουν έκτροπα, επιτέθηκε αρκετές φορές στους Βυζαντινούς και καλοέβλεπε την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Αν και είχε πολλές επιτυχίες στις διαμάχες αυτές, κατάλαβε ότι η στρατιά του θα φθαρεί ανεπανόρθωτα και θα καθυστερήσει για το σκοπό της. Έτσι ήρθε τελικά σε συμβιβασμό με τον Ισαάκιο, αν και ο Ισαάκιος φαινόταν σε μειονεκτική θέση, δεχόμενος επιτέλους να διεκπεραιωθεί στην Μικρά Ασία, όπου και πνίγηκε αμέσως μόλις κατέλαβε το Ικόνιο. Έτσι η σταυροφορία του ατύχησε πλήρως. Οι υπόλοιποι σταυροφόροι που ακολούθησαν την θαλάσσια διαδρομή, επίσης δεν είχαν καμιά επιτυχία, εκτός από την κατάληψη της Κύπρου (την κατέλαβαν από τον βυζαντινό στασιαστή Ισαάκιο Κομνηνό Καματηρό που είδαμε νωρίτερα), που πλέον χάνει την επαφή της με την αυτοκρατορία.

Η τρίτη σταυροφορία εκτός από την ατυχή της κατάληξη για τους σταυροφόρους, και το οριστικό χάσιμο της Κύπρου για το Βυζάντιο, περιόρισε τις δυνατότητες του αυτοκράτορα να αντιμετωπίσει απρόσκοπτα τα προβλήματα στα σύνορα.

Ο Ισαάκιος έβαλε συμβασιλέα τον γιο του Αλέξιο Δ΄ Άγγελο και ανέβασε στο αξίωμα του σεβαστοκράτορα τον αδερφό του Αλέξιο· μεγάλο λάθος. Αντιμετώπισε με μερική επιτυχία τις νέες επαναστάσεις των Βουλγάρων, αλλά κατά τη διάρκεια τις τελευταίας του εκστρατείας ανατράπηκε από τον αδερφό του και

σεβαστοκράτορα (ύψιστο αξίωμα, κάτι σαν δεύτερος αυτοκράτορας) Αλέξιο Γ' Άγγελο, ο οποίος τον συνέλαβε, τον τύφλωσε και οποίος φυλάκισε επίσης τον μικρό γιό του τον Αλέξιο Δ' και πήρε μόνος του τη βασιλεία.

3.1 Τέταρτη Σταυροφορία και η διαμάχη των Αλέξιων

Ο **Αλέξιος Γ' Άγγελος** (1195-1203) ήταν ο χειρότερος της δυναστείας των Αγγέλων, δειλός, άσχετος με τα στρατιωτικά, που κατασπατάλησε το ήδη περιορισμένο ταμείο του κράτους, Γενικά ήταν σπάταλος που καλόπιανε τους αριστοκράτες.

Οι Γερμανοί με τον Ερρίκο ΣΤ' της Γερμανίας (που διαδέχθηκε το Φρειδερίκο), έχοντας λύσει όλα τα θέματα με τους Νορμανδούς νότια και τους Φράγκους δυτικά τους, ετοιμάζονταν για εκστρατεία κατά του Βυζαντίου. Ο Αλέξιος προσπάθησε με τη διπλωματία να την καταστείλει και έτσι ο Ερρίκος του ζήτησε φόρο υποτέλειας που ο Αλέξιος δεν είχε κανένα πρόβλημα να του δώσει. Έτσι έβαλε νέους φόρους στον λαό, ετοιμάστηκε ένα τεράστιο φορτίο με χρυσάφι για να φύγει, αλλά ευτυχώς ο Ερρίκος πεθαίνει το 1197 πριν φύγει ο φόρος.

Προσπάθησε πάντως για να φύγει από την απομόνωση, και αφού είχε καταστρέψει όλα τα στηρίγματα του Βυζαντίου στα Βαλκάνια και στην Ευρώπη, να έρθει σε επαφή τελικά με τον πάπα και έκανε προσπάθεια ένωσης των Εκκλησιών, η οποία φυσικά ναυάγησε όπως και όλες οι άλλες που είχαν γίνει, από τις αντιδράσεις της Εκκλησίας.

Εντωμεταξύ η αυτοκρατορία έβαινε σε κατάρρευση. Οι Τούρκοι αλώνιζαν στην Μικρά Ασία, οι Βούλγαροι αλώνιζαν σε Θράκη και Μακεδονία και απέσπασαν μάλιστα εδάφη τα οποία και αποδέχτηκε. Οι σχέσεις με την Σερβία ψυχράνθηκαν. Δεν είχε τη δυνατότητα για πολεμική απάντηση και περιορίστηκε σε παρασκηνιακές καταστάσεις, διοργανώνοντας δολοφονίες ξένων ηγετών χωρίς σημαντικά αποτελέσματα. Μεγάλες και σοβαρές στάσεις επίσης ταλάνιζαν το κράτος, όπως ο Αλέξιος Κοντοστέφανος, αργότερα ο Ιωάννης Κομνηνός Παχέος, στο τέλος ο Αλέξιος Α' ο Μέγας Κομνηνός, εγγονός του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Α' Κομνηνού, που στασίασε και κατέλαβε την Τραπεζούντα και έγινε ιδρυτής της **Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας**, ενώ ο φυλακισμένος Αλέξιος Δ' που είδαμε,

ότι ήταν προηγουμένως συμβασιλέας και γιος του Ισαάκιου (του τυφλωμένου πλέον) που εντωμεταξύ είχε μεγαλώσει, κατάφερε να δραπετεύσει από την φυλακή και καταφεύγει στη Γερμανία το 1202, σε συγγενείς της μητέρας του. Στην Πελοπόννησο ο Λέων Σγουρός στασίασε επίσης και κατέλαβε όλη την νότιο Ελλάδα μέχρι και τη Λάρισα. Αντίστοιχα στη Ρόδο είχαμε στάση από τον Λέοντα Γαβαλά· στη Μικρά Ασία αργότερα από τον Θεόδωρο Λάσκαρη (αυτός ήταν φυλακισμένος και το έσκασε στην αναμπουμπούλα μετά την άφιξη των σταυροφόρων) που αργότερα θα δημιουργήσει την **Αυτοκρατορία της Νίκαιας**. Εν ολίγοις όλη η επαρχία έβραζε από στασιαστές.

Ενώ γινόντουσαν όλα αυτά η κατάληψη της Ιερουσαλήμ που είδαμε νωρίτερα δρομολόγησε μια νέα σταυροφορία την **4^η Σταυροφορία**.

Μαζεύτηκε λοιπόν στη Βενετία ένας νέος μεγάλος στρατός 33500 στρατιωτών, με πολλούς και ικανούς ιππότες και η Βενετία θα αναλάμβανε τη μεταφορά τους μεν, αλλά ήθελε χρήματα (85 χιλ. αργυρά μάρκα) που οι σταυροφόροι αδυνατούσαν να δώσουν. Έτσι σε πρώτη φάση λοξοδρομούν για λίγο, για να καταλάβουν την Ζάρα που είχε επαναστατήσει από τη Βενετία, για λογαριασμό του Βενετού Δόγη Enrico Dandolo και για να περιορίσουν το ποσό που θα δίνανε. Εκεί όμως πάλι κόλλησαν γιατί δεν συγκεντρώθηκε το υπόλοιπο ποσό που υπολειπόταν από αυτό που χρειαζόταν η Βενετία για να τους διεκπεραιώσει στην Αίγυπτο, όπου ήταν και ο αρχικός τους προορισμός. Όταν λέμε ναύλα εδώ, μιλάμε για το κόστος κατασκευής των επιπλέον πλοίων για να χωρέσει ένα τόσο μεγάλο στράτευμα, την εύρεση και πληρωμή των πληρωμάτων τους και τις τροφές που έπρεπε να υπάρχουν για το ταξίδι και οι Βενετοί προσέθεσαν επιπλέον άλλα 50 δικά τους πλοία συνοδείας για να συμμετέχουν στις επιδρομές. Εκεί λοιπόν τους βρίσκει ο Αλέξιος.

Ο Αλέξιος ο Δ' (που είχε διαφύγει από τη φυλακή στο Βυζάντιο) φεύγει από τη Γερμανία που βρισκόταν και πηγαίνει στον πάπα για να ζητήσει βοήθεια για να πάρει τον θρόνο του, αλλά χωρίς φυσικά αποτέλεσμα. Μαθαίνοντας όμως ότι δρομολογείται νέα σταυροφορία, σπεύδει και συναντά τους σταυροφόρους στη Ζάρα και ζητά την βοήθεια τους για να ξαναπάρει το στέμμα του Βυζαντίου που του είχε υποκλέψει ο θείος του Αλέξιος Γ', και που ήταν όπως ήδη είδαμε εντελώς άχρηστος. Προθυμοποιήθηκε φυσικά να τους πληρώσει πλουσιοπάροχα και να τους δώσει μετά κάθε βοήθεια στη πορεία τους προς την Αίγυπτο, από τη στιγμή φυσικά που θα έπαιρνε τον θρόνο του. Επίσης για να καλοπιιάσει τον πάπα και να

δώσει την ευχή του, υποσχέθηκε την ένωση των Εκκλησιών. Οι αρχηγοί των ιπποτών δέχτηκαν και με προσωρινή πληρωμή από τους Βενετούς, ο στόλος φεύγει κατεβαίνοντας την Αδριατική και φθάνει στην Κέρκυρα. Εκεί λοιπόν ο Αλέξιος Δ' επισημοποίησε την συμφωνία και **υπέγραψε συνθήκη συνεργασίας με τους σταυροφόρους** ότι θα τους πλήρωνε πλουσιοπάροχα για τα ναύλα και τη βοήθεια, μόλις κατάφερνε να πάρει πίσω τον θρόνο του από τον σφετεριστή θείο του.

Δεν ξέρω αν καταλάβαμε ως εδώ τι έχει συμβεί.

Συχνά χαμένοι διεκδικητές του θρόνου πήγαιναν σε ξένα βασίλεια και ζητούσαν βοήθεια, λατινικά, βαλκανικά ή τούρκικα, για να αποδοθεί «δικαιοσύνη» και να βοηθήσουν να αποκατασταθούν όπως θεωρούσαν. Το ίδιο έκαναν και επαναστάτες που ήθελαν, χωρίς να δικαιούνται τον θρόνο. Εμείς το είδαμε με τον Αλέξιο Κομνηνό ανεψιό του Μανουήλ το 1185 που είχε πάει στους Νορμανδούς και καταστράφηκε η Θεσσαλονίκη, αλλά το είδαμε και με άλλους. Το ίδιο συνέβαινε και με ξένους διεκδικητές ξένων βασιλείων που πήγαιναν στο Βυζάντιο για βοήθεια. Αυτό ήταν κάτι που συνέβαινε και ήταν και μια καλή δικαιολογία για εισβολή και πόλεμο ή διπλωματικές πιέσεις και εκβιασμούς. Όλοι πλέον οι διεκδικητές όπως και το ίδιο το Βυζάντιο στηριζόντουσαν επίσης σε μισθοφόρους τους οποίους φυσικά προπλήρωναν, αρχικά τουλάχιστον με μια μεγάλη προκαταβολή για να συμμετάσχουν και εξοφλούνταν είτε με το πλιάτσικο στους αντιπάλους, είτε με αντίστοιχο ποσό που είχε συμφωνηθεί ή και με τα δύο. Μια τυπική διαδικασία εκείνη την εποχή.

Ο Αλέξιος Δ' ήταν νόμιμος διεκδικητής και το αίτημά του “νόμιμο” μεν, αλλά εδώ έχουμε δεδομένη βοήθεια, δηλαδή την “πρόσληψη μισθοφόρων” με μηδενική προκαταβολή και την υπόσχεση μελλοντικής πληρωμής, που θα αποβεί ακόμα πλέον μοιραία.

Εν ολίγοις ο Αλέξιος ήλπιζε ότι αν έπαιρνε το στέμμα θα μπορούσε να τα κάνει όλα αυτά που υποσχέθηκε, κάτι που αποδείχθηκε λάθος και μάλιστα καταστροφικό.

Έτσι ξεκινάει η αρμάδα και αποβιβάζεται έξω από την Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο του 1203. Στο Βυζάντιο επικρατεί πανικός. Με τις πρώτες μάχες που

έγιναν, φάνηκε ότι η πόλη θα έπεφτε, αφού ο στόλος κατάφερε και μπήκε στον Κεράτιο, ενώ 25 πύργοι είχαν ήδη καταληφθεί από τους σταυροφόρους, ο δε Αλέξιος Γ' αν και προσπάθησε δεν τόλμησε να πολεμήσει. Έτσι ο Αλέξιος Γ' βλέποντας το τέλος του να πλησιάζει, την 17^η Ιουλίου, την επόμενη νύχτα της μάχης που δεν τόλμησε να κάνει, την κοπανάει από την πόλη κρυφά και φεύγει για τη Θράκη, όπου είχε επαρχίες που ήταν πιστές σε αυτόν, **μόνο που μαζί του παίρνει και το κρατικό θησαυροφυλάκιο**. Οι Κωνσταντινουπολίτες με το που μαθαίνουν τη φυγή αυτή, βγάζουν από τη φυλακή τον τυφλό πλέον Ισαάκιο, ενημερώνουν τους σταυροφόρους και ο πόλεμος σταματάει. Ο Αλέξιος μπαίνει θριαμβευτής στην πόλη και πέτυχε επιτέλους αυτό που ήθελε. Στέφεται βασιλιάς μαζί με τον τυφλό πατέρα του τον Ισαάκιο.

Βρισκόμαστε στο Καλοκαίρι του 1203 (Ιούνιος) και με το που γίνεται ο Αλέξιο Δ' Άγγελος αυτοκράτορας διαπίστωσε ότι υπήρχε ένα "μικρό" πρόβλημα. Δεν υπήρχαν χρήματα καθόλου για να πληρώσει τους σταυροφόρους όπως τους είχε υποσχεθεί, αφού το θησαυροφυλάκιο "πέταξε" μαζί με τον θείο του. Οι σταυροφόροι που είχαν στρατοπεδέψει έξω από την Κωνσταντινούπολη, περίμεναν να πληρωθούν για να συνεχίσουν το ταξίδι τους, αλλά αυτό δεν ήταν εφικτό. Τα τρόφιμα είχαν τελειώσει και άρχισαν το πλιάτσικο στη γύρω περιοχή, ερχόντουσαν συχνά σε συγκρούσεις με τους Βυζαντινούς και απαιτούσαν την πληρωμή τους. Ο Αλέξιος έκανε μια γρήγορη εκστρατεία στη Θράκη, μήπως βρει τον θείο του και προκειμένου να μαζέψει ίσως κάποια λεφτά, και τους λέει να κάνουν υπομονή μέχρι την επόμενη συλλογή φόρων από την επαρχία, δηλαδή την Άνοιξη, αλλά αυτό έκανε την κατάσταση ακόμα πιο έκρυθμη, μια κατάσταση που σύρθηκε έτσι έως και τον Χειμώνα επί 6 μήνες.

Οι σταυροφόροι εντωμεταξύ μαινοβγαίνοντας για επίσκεψη στη πόλη, διαπιστώνουν και θαμπώνονται από τον πλούτο που εξέπεμπαν τα μνημεία, οι εκκλησίες και τα παλάτια, κάτι που την έκανε ελκτική σαν τρόπαιο, ήταν άλλωστε ακόμα η πιο πλούσια πόλη της εποχής, ενώ οι Βυζαντινοί δυσανασχετούσαν όλο και περισσότερο μαζί τους (χωρίς να εξαιρέσουμε την υποβληθείσα από την Εκκλησία αντιπάθεια) και φυσικά ξεκίνησαν προστριβές, που πύκνωναν και εξελισσόταν συχνά σε μάχες μεταξύ τους. Ταυτόχρονα οι σταυροφόροι συνέχιζαν να λεηλατούν τα παράλια της περιοχής για τρόφιμα.

Ας σταματήσουμε λίγο εδώ για να αποτιμήσουμε την κατάσταση. Μέχρι στιγμής οι σταυροφόροι δεν είχαν σκοπό να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη, θα το είχαν κάνει ήδη αν το ήθελαν κατά την επίθεση το καλοκαίρι. Αυτοί τηρώντας τη συμφωνία έβαλαν τον Αλέξιο στον θρόνο και περίμεναν την πληρωμή τους, έξω από την πόλη για μισό χρόνο ήδη και για να συνεχίσουν το ταξίδι τους, όπως τους είχε υποσχεθεί και υπογράψει μάλιστα ο ίδιος ο Αλέξιος

Την πρωτοχρονιά το βράδυ του 1204 αρκετοί Βυζαντινοί προσπάθησαν ανεπιτυχώς να κάψουν τον στόλο των Λατίνων, ενώ στις 25 Ιανουαρίου, οι ίδιοι προφανώς ή με άλλους έκαναν στάση κατά του Αλεξίου ζητώντας αλλαγή αυτοκράτορα. Ο Αλέξιος προσπάθησε να στηριχτεί στους σταυροφόρους και πρότεινε να τους παραδώσει το παλάτι των Βλαχερνών για να τον βοηθήσουν να παραμείνει στην εξουσία. Αυτό ήταν που εξόργισε επιπλέον το πλήθος και έφερε την άμεση πτώση του. Σκοτώνεται ο Αλέξιος Γ' από το πλήθος (ο πατέρας του Ισαάκιος είχε ήδη πεθάνει), και ανεβαίνει στον θρόνο ο **Αλέξιος Ε΄ Δούκας** που ήταν γαμπρός του Αλεξίου Γ' (αυτού που εξαφανίστηκε με το θησαυροφυλάκιο) και οι Βυζαντινοί λένε (έχοντας πλήρη άγνοια κινδύνου) στους σταυροφόρους να φύγουν.

Οι σταυροφόροι συνειδητοποίησαν ότι πιάστηκαν κορόιδα, ότι δεν πρόκειται να πληρωθούν από κανέναν και έτσι και τότε πλέον, αποφάσισαν να επιτεθούν στην Πόλη, αφού ήξεραν ότι δεν υπήρχε σοβαρός στρατός για να αμυνθεί και ήδη την είχαν σχεδόν καταλάβει πριν έξη μήνες. Τον Μάρτιο λοιπόν συσκέπτονται και μοιράζουν μεταξύ τους προκαταβολικά την λεία που θα πάρουν στα χέρια τους, Η πρώτη τους επίθεση απέτυχε, αλλά η δεύτερη (13 Απριλίου) ήταν επιτυχής και καταλαμβάνοντας έναν έναν τους πύργους, ανοίγουν τις πύλες και μπαίνουν στην πόλη. Ο πέμπτος αυτός Αλέξιος και αρκετοί ακόμα, φεύγουν από την ξηρά προς την Θράκη και μέσα στην πόλη δεν υπάρχει κανείς πλέον να σταματήσει τους εισβολείς.

Ακολούθησε τριήμερη λεηλασία και σφαγή κατά τα ειωθότα. Η μεγάλη Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, έσβησε και άλλαξε χέρια.

Το πρόβλημα ήταν ότι το Βυζάντιο από την εποχή του Ιουστινιανού, είχε καταφέρει αργά αλλά σταθερά έναν συγκεντρωτισμό που κατέληξε απόλυτος, με αποτέλεσμα να συγκεντρώνει όλη την πολιτιστική, πνευματική, οικονομική δραστηριότητα, όλο σχεδόν τον πλούτο και τη ζωή της αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη, εις βάρος φυσικά των επαρχιών, που αντιμετωπιζόντουσαν πλέον σαν φέουδο του αυτοκράτορα. Στην ουσία όλη η αυτοκρατορία ήταν και αισθανόταν μια πόλη, η Κωνσταντινούπολη. Η καταστροφή της ήταν και η πλήρης καταστροφή της αυτοκρατορίας. **Ο συγκεντρωτισμός, οι δυναστικές διαμάχες και η θρησκευτική αλαζονεία σκότωσαν το Βυζάντιο.**

Γράφει η *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* με την γραφίδα του Νικόλαου Οικονομίδη:

Φόνοι, βιασμοί, αρπαγές, βεβηλώσεις, καταστροφές εκκλησιών και μοναστηριών, όλα δηλαδή όσα συνέβαιναν πάντοτε όταν γινόταν η άλωση μιας εχθρικής μεσαιωνικής πόλεως, διήρκεσαν τρεις ημέρες. Οι ίδιοι οι αρχηγοί των σταυροφόρων παραδέχθηκαν ότι οι στρατιώτες τους ξεπέρασαν κάθε όριο· ο πάπας όταν έμαθε αυτά εξοργίσθηκε. Αλλά όλα αυτά ήταν βέβαια λόγια θεωρητικά· οι σταυροφόροι βρέθηκαν ξαφνικά μέσα στην πλουσιότερη πόλη της εποχής τους· καθένας από αυτούς προσπάθησε να αρπάξει ό,τι μπορούσε. Οι συμφωνίες για τη διανομή της λείας λησμονήθηκαν και με μεγάλο κόπο εφαρμόστηκαν, όταν αποκαταστάθηκε κάπως η πειθαρχία και ηρέμησαν τα πράγματα. Τα πολύτιμα κειμήλια και τα άγια λείψανα, που τόσους αιώνες συγκεντρώνονταν στη Βασιλεύουσα, άρχισαν να μεταφέρονται στη δυτική Ευρώπη.....Η Ανατολική Εκκλησία υποτάχθηκε στην παπική εξουσία. Ο Βενετός Θωμάς Μοροζίνης εκλέχθηκε πατριάρχης. Η βυζαντινή αυτοκρατορία είχε καταλυθεί.

Κάποιοι πρόλαβαν να φύγουν από την πόλη και κατέφυγαν στην Θράκη όπου οι ντόπιοι τους περιγελούσαν για την κατάσταση του φυγά που είχαν καθώς και την ένδεια τους και χαίρονταν γιατί επί τέλους είχαν αποκτήσει «ισοπολιτείαν» με τους πρωτευουσιάνους.

Αυτό σήμαινε ότι δεν υπήρχαν άλλες δυνάμεις πλέον για να αμυνθούν στη συνέχεια, και ακολούθως η επαρχία του Βυζαντίου κατακτήθηκε σταδιακά από τους σταυροφόρους με μεγάλη ευκολία σχεδόν παραδόθηκε. Η επαρχία όλη σχεδόν

ήταν ήδη σε διάλυση όπως είδαμε με διάφορους ηγεμόνες δεξιά και αριστερά που είχαν στην ουσία επαναστατήσει. Αυτό που έχει όμως ενδιαφέρον για να καταλάβουμε πως αισθανόντουσαν οι εκτός της Κωνσταντινούπολης σε σχέση με την πρωτεύουσα είναι τα αναφερόμενα ως προς τον τρόπο κατάληψης των υπόλοιπων αυτών περιοχών από τους σταυροφόρους πάλι από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* με την γραφίδα της Χρύσας Μαλτέζου, οι παρενθέσεις δικές μου:

Οι άρχοντες ήταν έτοιμοι να συνεργασθούν με τον κατακτητή, «της πατρίδος προαγωγοί γινόμενοι», όπως τους κατηγορεί ο Βυζαντινός ιστορικός (Νικήτας Χωνιάτης), και οι κάτοικοι, καταπονημένοι από τη βαριά φορολογία και αποκομμένοι από το κέντρο που τους είχε εγκαταλείψει στις καταχρήσεις των κρατικών λειτουργών και των τοπικών αρχόντων, υποδέχθηκαν τους Φράγκους χωρίς να προβάλουν αντίσταση. Βυζαντινές και δυτικές πηγές αναφέρονται χαρακτηριστικά στην εκούσια υποταγή των βυζαντινών επαρχιών στους σταυροφόρους..... Ο λαός της Θεσσαλονίκης «περιχαρώς» και «μετ' ευσήμων βοών» παρέδωσε την πόλη στον Λατίνο αυτοκράτορα. Στη Βοιωτία ο Μομφερατικός έγινε δεκτός σαν να ήταν κάποιος που επέστρεφε ύστερα από χρόνια στην πατρίδα του... ενώ στον Αλμυρό και την Θήβα οι κάτοικοι χαιρέτησαν τους Φράγκους με τόσες ζητωκραυγές, τύμπανα, σάλπιγγες και ταμπούρλα, ώστε όλη η γη έτρεμε. Η μόνη αντίσταση...ήταν του Λέοντος Σγουρού, τοπικού άρχοντα του Ναυπλίου (που είχε ήδη επαναστατήσει κατά της κεντρικής διοίκησης του Βυζαντίου)...

...Οι κυριότερες πόλεις της δυτικής Πελοποννήσου κατακτήθηκαν χωρίς αντίσταση. Οι κάτοικοι της Ανδραβίδας, μόλις έμαθαν «ότι έρχονται οι Φράγκοι εξέβησαν με τους σταυρούς ομοίως με τας εικόνας... και ήλθον και προσκύνησαν τον Καμπανέσην εκείνον».

4. Επίλογος

Ελπίζω να διαπιστώσατε για ό,τι ξέραμε για το θέμα αυτό μέχρι στιγμής, ήταν ένας ευσεβής μύθος με εκκλησιαστική εκπόρευση που μας είχε εμπεδωθεί: το πόσο κακοί ήταν οι Σταυροφόροι και φυσικά οι καθολικοί και πόσο αθώοι οι Βυζαντινοί και φυσικά οι ορθόδοξοι. Ενώ και οι δύο ήταν το ίδιο πράγμα ακριβώς και εδώ

μάλιστα οι Βυζαντινοί είχαν την μεγαλύτερη ευθύνη για ό,τι έπαθαν, κάτι που θυμίζει και το σήμερα, όπου η σχέση της χώρας μας με την Δύση και τον πολιτισμένο κόσμο και η εκκλησιαστική-θρησκευτική αντίδραση έχουν ενδιαφέρουσες αντιστοιχίες.

Οι μοναρχίες πέρα από τις ικανότητες του δεδομένου μονάρχη που το ρίχνεις στα ζάρια αν θα είναι ικανός ή όχι, έχουν ένα ξεκάθαρο θέμα που εκ του αποτελέσματος και εκ της ιστορίας, μπορεί ή να τις αναδείξει ή να τις καταστρέψει: το θέμα της διαδοχής, και η επιλογή του καλύτερου διαδόχου. Το Βυζάντιο όμως είχε και άλλα επιπλέον σοβαρά ζητήματα για να αντιμετωπίσει, που είχαν διογκωθεί αμέσως μετά την Μακεδονική Δυναστεία που ο συνδυασμός τους απέβη καταστροφικός.

Ο απόλυτος συγκεντρωτισμός και υδροκεφαλισμός του Βυζαντίου και συνακόλουθα η απαξίωση της επαρχίας η οποία αντιμετωπιζόταν πλέον σαν φέουδο του αυτοκράτορα, η συγκέντρωση όλης της πραγματικής, της πνευματικής ζωής και του πλούτου στην πρωτεύουσα σε μία μόνο πόλη, η αδιαφορία για δημιουργία δυνατού στόλου και γηγενούς στρατού, δηλαδή η μόνιμη πλέον στήριξη σε μισθοφόρους οπλίτες και τα προνόμια στις ιταλικές πόλεις για μισθοφορικό ναυτικό, ο λαϊκισμός δηλαδή το καλόπιασμα του λαού που άδειαζε το ταμείο, η ενίσχυση των Δυνατών, οι δυναστικές διαμάχες και πιέσεις των Δυνατών, το άγριο κυνηγητό των αιρετικών που έφθασαν να βλέπουν τους αλλόθρησκους μουσουλμάνους τότε ανεκτικότερους, η αυξανόμενη διάσταση πλούσιων φτωχών, η καταστροφή του εμπορίου και της μεσαίας τάξης, και η αυξανόμενη σταδιακά θρησκευτική σύγκρουση με την ομόδοξη Δύση που υποδαύλιζε η Εκκλησία· η οποία Εκκλησία ταυτόχρονα δυνάμωνε περισσότερο, έλεγχε πλήρως τον λαό, την αριστοκρατία και τις δομές της εξουσίας, αποκτώντας μεγαλύτερη δύναμη και βάζοντας συνέχεια τους όρους της· όλα αυτά από μικρά λιθαράκια έγιναν ογκόλιθοι για να φέρουν τη συμφορά. Σημαντικό στοιχείο επίσης ήταν η αδυναμία της πνευματικής ελίτ να ανεξαρτητοποιηθεί από την Εκκλησία, λόγω της τεράστιας δύναμής της και των αντιδράσεων που έφερε η ίδια η Εκκλησία.

Όλα αυτά λοιπόν βοήθησαν να καταστραφεί το Βυζάντιο. Θα καταφέρει να ανασυσταθεί μετά από 57 χρόνια και να σταθεί στα πόδια του για κάτι λιγότερο από δύο αιώνες, αλλά πλέον θα είναι μια σκιά του εαυτού του και σε ένα πιο περιοριστικό περιβάλλον, αλλά **με τα ίδια ακριβώς προβλήματα** που αδυνατούν

να λυθούν και φυσικά θα το καταστρέψουν οριστικά.

Σε μια προσεκτική παρατήρηση όλης της πορείας του Βυζαντίου, θα διαπιστώσει κανείς ότι όλα αυτά τα θέματα είχαν εμφανισθεί ήδη από τον 6^ο αι., άλλο περισσότερο, άλλο λιγότερο· όλα όμως αυξανόντουσαν σταδιακά με τα σχετικά σκαμπανεβάσματα. Κατά τη Μακεδονική Δυναστεία υπήρχε μια σχετική ισορροπία, και αρκετή δύναμη στους αυτοκράτορες και σε κάποια από αυτά είχαν επιτυχίες. Αλλά το πρόβλημα στις μοναρχίες είναι ο απόλυτος έλεγχος της νομοθετικής εξουσίας από τον μονάρχη (και κάθε σχεδόν εξουσίας), δηλαδή η πλήρης δυνατότητα αλλαγής σχεδόν στο οτιδήποτε από τον επόμενο αυτοκράτορα. Δεν μπορούσε κανείς να εγγυηθεί κάποια σταθερότητα σε ένα καλό νόμο. Οι μόνες σταθερές στο Βυζάντιο ήταν το παλάτι και η πίστη στην Ορθοδοξία, δηλαδή η Εκκλησία.

Αυτό που προστέθηκε σε όλα αυτά εδώ την εποχή που διανύσαμε, το κερασάκι στην τούρτα, ήταν το αποτέλεσμα του Σχίσματος, δηλαδή η ανθενωτική και αντιλατινική διάθεση που θα ενταθούν μέχρι και το οριστικό τέλος.

Γιατί η Εκκλησία αντιδρούσε στα πολλά σούρτα φέρτα με τους Λατίνους και φανάτιζε τον λαό κατά των αυτοκρατόρων που τα προσπάθησαν και κατά των ίδιων των Λατίνων και μάλιστα συχνά η ίδια διοργάνωνε ή και συμμετείχε όπως είδαμε σε επαναστάσεις εναντίον τους;

Μα γιατί η σύσφιξη των σχέσεων του Βυζαντίου με τη Δύση, θα έφερνε αντίστοιχα και την σύσφιξη των σχέσεων με τον Πάπα, και αυτός, λογικότατα, θα επέμενε οι ανατολικοί παπάδες να επαναποδεχτούν το προνόμιο που είχε αρχικά και του υποκλέψανε, και είδαμε στην προηγούμενη δημοσίευση ποιο ήταν αυτό το προνόμιο, το αθώο αυτό «Πρώτος μεταξύ Ίσων». Αυτή την “αθώα” πρωτιά η Εκκλησία του Βυζαντίου, η Ορθόδοξη Εκκλησία πλέον, η οποία πέτυχε με τόσο κόπο να διεμβολίσει, δεν υπήρχε ποτέ περίπτωση να αποδεχτεί και να την χάσει, ακόμα και αν μέλλει να καταστραφεί το Βυζάντιο όπως θα αποδειχθεί οριστικά στη συνέχεια της εναπομείνουσας μικρής σχετικά ιστορίας του.

Φιλίστωρ